

Питання охорони історико-культурної спадщини України в сучасній періодиці

Уперше проблему охорони історико-культурної спадщини України вивчено з точки зору соціальних комунікацій. Визначено специфіку розвитку питання охорони історико-культурного надбання нашої держави у вітчизняному медіапросторі. Періодичну пресу досліджено як суб'єкт культурного та громадсько-політичного життя, важливий інструмент впливу на свідомість людей, засіб формування суспільної думки. У статті окреслено основні проблеми національного культурного медіапростору, проаналізовано роботу преси у контексті суспільно значущих внутрішньо- і зовнішньополітичних цілей нашої держави, а саме: консолідації українського суспільства, створення єдиного українського культурного простору, формування української політичної нації на основі спільних політичних, моральних та духовних цінностей громадян України.

Ключові слова: охорона історико-культурної спадщини, інформаційна політика, медіапростір, культурна проблематика.

Вступ. Актуалізація питання охорони історико-культурного надбання є важливим чинником формування національної свідомості та історичної пам'яті народу, а також однією з умов реальної євроінтеграції України. Рік за роком наша держава впевнено входить у світове товариство. Одним із перших кроків у цьому напрямі стало приєднання до ЮНЕСКО 12 травня 1954 р. і ратифікація низки міжнародних конвенцій з охорони культурної спадщини. Авторитет України як держави у світі значною мірою залежить від того, наскільки дбайливим буде ставлення в країні до свого історико-культурного надбання.

Періодична преса, беззаперечно, є суб'єктом культурного та громадсько-політичного життя, важливим інструментом впливу на свідомість людей, засобом формування суспільної думки. Тому в умовах сучасних реалій українського інформаційного простору питання охорони національної історико-культурної спадщини потрібно розглядати і в контексті соціальних комунікацій, а не лише в галузевому аспекті – історичному, архітектурному, археологічному тощо – як досі це робили більшість науковців.

Мета дослідження – установити проблеми та перспективи питання висвітлення теми охорони історико-культурного надбання України у вітчизняній пресі. Для цього слід проаналізувати позиції науковців та стан сучасного медіапростору. *Новизна дослідження:* вперше тему охорони національної історичної та культурної спадщини України досліджено у контексті соціальних комунікацій.

Обраної теми стосується низка робіт українських та зарубіжних вчених, зокрема таких як: Г. Андрес, М. Богуславський, О. Демиденко, О. Жукова, І. Мартиненко, Н. Михайлова, О. Принь, О. Присяжнюк, В. Романовський, О. Сергеев, І. Чернікова, О. Хлівнюк, Є. Ярошенко та ін.

Цікаве дослідження провела Н. Кармазіна, проаналізувавши у своїй науковій статті питання охорони історико-культурної спадщини України в дисертаційних дослідженнях останніх років [1]. Кандидатські дисертації, присвячені сучасному періоду, вирізняються предметом та метою дослідження, мають спільний об'єкт та хронологічні рамки – історико-культурну спадщину, пам'яткоохоронну справу часів незалежності. З урахуванням мети роботи вчена розділила їх на «дослідження, у яких розкрито сучасний стан справ в пам'яткоохоронній сфері та подано рекомендації щодо вирішення проблем галузі, використання пам'яток історії та культури (Г. О. Андрес, О. О. Демиденко, О. В. Жукова, В. В. Корнієнко, О. Ю. Манаєв, О. С. Худолей), а також дослідження, де презентовано історію розвитку системи охорони культурної спадщини в різні історичні періоди в окремих регіонах України (С. В. Гаврилюк, О. А. Денисенко, О. В. Принь, О. М. Присяжнюк, В. С. Романовський, І. В. Чернікова, О. В. Хлівнюк, Є. С. Ярошенко). Треба виокремити дослідження, які розглядають охорону пам'яток в контексті розвитку історичного краєзнавства (Н. В. Беседіна, М. М. Ігнатенко, А. М. Каньоса, Н. В. Кармазіна, М. В. Поставника, Г. Я. Сеньківська, Н. Ф. Щербина). Окрему групу складають дисертації про життя та діяльність відомих українських пам'яткоохоронців М. Біляшівського, О. Левицького, О. Новицького, Ф. Ернста» [1].

Результати й обговорення. Періодична преса водночас є і важливим інструментом впливу на свідомість людей, і цінним історичним джерелом, так як містить значний інформаційний потенціал про пам'яткоохоронні періоди. Згідно з результатами дослідження Г. Рудого, який проаналізував газетні публікації періоду Української революції 1917–1920 рр., частка матеріалів щодо

збереження пам'яток старовини і мистецтва за добу Української держави становила понад 30 % від загальної кількості публікацій із розглянутої проблематики у 1917–1920 рр. Як зауважує науковець, тогочасна періодика «не тільки відображала на своїх шпальтах проблеми охорони пам'яток старовини й мистецтва, а й пропагувала діяльність подвижників пам'яткоохоронної роботи – вчених, мистецтвознавців, просвітян, художників, музейних працівників, усіх, хто ставав на захист пам'яток історичної спадщини, історії свого народу» [2, с. 95].

За результатами наукових пошуків фахівців, які вивчали матеріали сучасних українських часописів про пам'ятки історії та культури (кінець 1980-их – 1990-ті рр.), можна зробити висновок, що встановлення демократії та проголошення незалежності Української держави надали можливість дослідникам історичного минулого переоцінити та переосмислити історичні події, по-новому висвітлити та прояснити численні «білі плями» української історії. Наслідками цих досліджень стають наукові статті, замітки, з якими виступають у сучасній періодиці державні діячі, вчені, письменники, краєзнавці та ін. [3, с. 135–136]. І на відміну від традиційних для тоталітарного режиму публікацій, де основну увагу зосереджували на висвітленні історії соціалістичної держави, ролі її лідерів у розвитку радянського суспільства, «сучасна періодика як найбільш поширене популярне масове джерело намагається виступати нині як своєрідний колективний літописець історії, а її матеріали сприяють осмисленню цілих напрямків і періодів минулого України» [3, с. 135–136].

Методи дослідження. У статті використано такі методи дослідження, як аналіз документів (опрацьовано публікації фахівців та матеріали круглих столів), емпірико-аналітичний та порівняльний методи (проаналізовано та порівняно праці науковців і позиції журналістів-практиків щодо проблем висвітлення теми охорони історико-культурної спадщини України).

Результати й обговорення. Культурна спадщина України є величезною і різноманітною. Сьогодні на державному обліку перебувають понад 140 тис. пам'яток, з яких 17 тис. – пам'ятки архітектури, містобудування та садово-паркового мистецтва. Працюють 63 заповідники, близько 5 тис. музеїв, у тому числі 546 державних та комунальних, 1117 – на правах філіалів та відділів, в яких зберігаються майже 12 млн експонатів. Близько 9400 населених пунктів України мають понад 70 тис. об'єктів культурної спадщини, що потребують дослідження та взяття на облік. 401 населений пункт включено до Списку історичних населених місць України [4].

Науковці виокремлюють кілька основних принципів формування системи збереження пам'яток. Це: а) існування розвиненого законодавства; б) чітка, виражена організація; в)

постійне фінансування; г) інформованість суспільства [3, с. 91]. Проте саме рівень інформованості суспільства стосовно проблеми охорони історико-культурного надбання і викликає у фахівців серйозні занепокоєння. Науковці стверджують, що у негараздах пам'яткоохоронної сфери є серйозна провина ЗМІ, мовляв: «Тема збереження історико-культурної спадщини лише іноді з'являється на шпальтах газет, на телевізійному екрані, по радіо. Це здебільшого тоді, коли відбуваються екстраординарні знищення видатних пам'яток (наприклад, хати батьків Т. Шевченка). Інколи пам'яткам присвячуються лише окремі випадкові інформації. Таке становище треба змінити докорінно. Слід розробити продуману систему висвітлення проблем історико-культурної спадщини в засобах масової інформації, розповідати громадськості про жахливий стан нашого національного багатства, що може та повинно стати тим каталізатором, що докорінно змінить становище у збереженні історико-культурної спадщини» [3, с. 72]. Одним із напрямів роботи реставраторів у незалежній Україні є саме видавничо-популяризаційна робота, що має на меті «посилити у всіх засобах масової інформації розповіді про національне культурне надбання, працювати невсипно, аби пам'ятки стали невід'ємною частиною усвідомлення гордості громадян України» [5, с. 3].

Як відзначають більшість науковців, серед яких і О. Баковецька, сьогодні діяльність української періодики «базується в основному на принципах демократичності та плюралізму. Наслідком цього процесу стало зростання ролі преси у висвітленні проблем культурного життя, актуалізації культурно-освітніх питань, активного втручання періодичних органів в історико-культурний процес» [6, с. 4]. Беззаперечно, це втішні тенденції. Проте водночас вчені, а також журналісти-практики дедалі частіше наголошують, що питання культури в Україні висвітлюється за так званим «залишковим принципом». Цю проблему, зокрема, було порушено 26 лютого 2010 р. під час засідання круглого столу «Чим живе культурна журналістика» [7], який провела Британська Рада в Україні, організувавши дискусію з оглядачами відділів культури українських медіа, журналістами, що пишуть про мистецькі явища, менеджерами культури та представниками неурядових організацій, які так чи інакше опікуються цією проблематикою. Приміром, оглядач журналу «ШО» Ю. Володарський констатував: «Культура відсувається все далі та далі, тобто її майже немає на шпальтах газет, а якщо вона й присутня, то до культури як такої це не має жодного стосунку – адже все це шоу-бізнес, celebrities тощо» [7]. І справді, одночасно із питанням «залишкового принципу» сьогодні «на порядок денний» дискусій фахівці дедалі частіше виносять такі

проблеми: перетворення культурної проблематики на «світську хроніку», копійчані гонорари журналістів та непрестижність культурної журналістики, все більшу малограмотність авторів, що пишуть на мистецьку тематику. Зокрема, редактор відділу культури журналу «Експерт-Україна» С. Семенов вбачає головну проблему української культурної журналістики у «відсутності відповідних знань у більшості журналістів (вірніше сказати – журналісток, оскільки у нас культурна журналістика чомусь вважається «дамським заняттям»). На культурну журналістику у більшості ЗМІ кидають зелену молодь, яка, наприклад, цілком спокійно вважає, що (наводжу реальний факт з життя) можна написати рецензію на фільм Інгмара Бергмана, не подивившись жодної іншої його картини, отже, не розуміючи, яке місце посідає ця стрічка у його творчості. Теж саме відбувається і в статтях про інші види мистецтва. У підсумку в більшості статей української культурної преси геть відсутній контекст, що його журналіст(-ка) підмінює власними враженнями від побаченого або почутого» [7].

До слова: під час роботи круглого столу, який провела Британська Рада в Україні, журналіст Д. Іванов навів статистику, згідно з якою 46 % громадян України не купують книжки. І прокоментував цей факт так: «Вони в цьому не винні. Вони є жертвами ситуації, яка склалася в державі і яка була штучно створена тими людьми, що володіють бізнесом в Україні, людьми, що володіють ЗМІ, людьми, на яких ми працюємо. Ці люди мають мету для бізнесу, але вони не мають на увазі підвищення культурного рівня в державі. Це процес соціальної деградації суспільства» [7]. Д. Іванов констатував: «Інформаційна політика у галузі культури, що її підтримують більшість власників ЗМІ та підлеглих їм топ-менеджерів, має кілька виразних характеристик, що свідчать про приховану, але цілеспрямовану політику ліквідації культури як тематики у цих ЗМІ та заміну її на те, що зветься «Entertainment». Готовий стверджувати та доводити на фактах, що це не просто вибір комерційно ефективних напрямків розвитку бізнесу власниками ЗМІ, але свідомо політика примітивізації масових смаків та формування відповідного зниженого інтелектуального рівня у населення» [7]. Таким чином, фахівці дедалі впевненіше стверджують, що дуже часто діяльність журналістів за змістом і напрямками є протилежною зацікавленням їхніх роботодавців.

І у минулому, і сьогодні преса залишається також ефективним інструментом влади. Саме медіа концентрують увагу на суспільній думці, формують переконання й погляди на різноманітні суспільні проблеми, визначають те, чим є реальність, надають суспільний статус тощо. У цьому контексті постає логічне питання: хто контролює медіа, у чітких інтересах і як ефек-

тивно це відбувається? [8, с. 84]. У ЗМІ можуть надходити різні думки, в тому числі від людей «зацікавлених», пов'язаних із різними бізнесовими елементами. І у ситуації, коли медіа перебувають під впливом бізнесу, лише правильна державна інформаційна політика здатна створити умови для справді об'єктивної та незалежної подачі матеріалів у вітчизняному національно-культурному просторі.

Проте сьогодні у фахівців виникає чимало нарікань щодо логічності й об'єктивності сучасної інформаційної політики в Україні. Взяти б лише той факт, що український інформаційний простір, за оцінками спеціалістів, на 85–90 % заповнений чужомовною, агресивною, порнографічною, низькопробною «культурою», яка денационалізує і молодь, і суспільство загалом [9].

Науковці відзначають: під час аналізу матеріалів медіа складається враження, що сучасного споживача інформації цілеспрямовано підводять до думки про необхідність відмовитись від усього його історичного, культурного та національного минулого і жити так, «як живе Європа»: «Через мережу ЗМІ відбувається нав'язування західних цінностей, насамперед «досягнення успіху»: популярними є сюжети про те, як завдяки своїм старанням і здібностям можна розбагатіти чи стати відомою «зіркою» масової культури, часто нехтуючи будь-якими морально-етичними цінностями, чеснотами тощо. Хоча загалом відомо, що Європа починалася саме з формування почуття самоповаги громадянина, його поваги до своєї держави, до свого народу, нації» [10].

Висновки. Підсумовуючи все сказане вище, можна стверджувати, що сьогодні основними проблемами національного культурного медіапростору є:

- висвітлення питання культури в Україні за так званим «залишковим принципом»;
- перетворення культурної проблематики на «світську хроніку», прихована, але цілеспрямована політика ліквідації культури як тематики у ЗМІ та заміни її на те, що зветься «Entertainment»;
- копійчані гонорари журналістів та непрестижність культурної журналістики;
- дедалі більша малограмотність авторів, що пишуть на мистецьку тематику;
- «забруднення» українського інформаційного простору чужомовною, агресивною, порнографічною, низькопробною «культурою», яка денационалізує і молодь, і суспільство загалом, примітивізує масові смаки та формує відповідний знижений інтелектуальний рівень у населення;
- недостатнє інформування населення щодо питання історико-культурної спадщини;
- «співжиття» медіа з великим капіталом, коли бізнесмени можуть купувати ЗМІ та формувати потрібну громадську думку.

У будь-якому випадку засоби масової інформації повинні висвітлювати питання, що стосу-

ються історико-культурної спадщини України максимально об'єктивно, правдиво, оператив-но та незалежно – відповідно до суспільно значущих внутрішньо- і зовнішньополітичних цілей, а саме:

- консолідації українського суспільства, подолання або гармонізації його внутрішніх соціокультурних відмінностей, що під впливом різновекторних політичних ідеологій здатні набувати конфліктогенного характеру;
- створення єдиного українського культурного простору як системи взаємоузгоджених та взаємодоповнювальних знаково-символічних комплексів, в яких синтезовані етос, світобачення, ціннісні орієнтири українців та інших етнічних спільнот України;
- формування української політичної нації на основі спільних політичних, моральних та духовних цінностей громадян;
- формування іміджу України на міжнародній арені як країни з давніми культурними традиціями, в яких поєдналися різноманітні впливи інших, як західних, так і східних, культур, країни з багатою духовністю і великим потенціалом розвитку [4].

Подяки. Висловлюємо щирі подяки за допомогу у підготовці наукової статті Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, а особливо кандидатові історичних наук, професорові, завідувачеві кафедри періодичної преси Приступенко Тетяні Олегівні і кандидату філологічних наук, доценту Смирновій Тетяні Вікторівні.

1. Кармазина Н. В. Вопросы охраны историко-культурного наследия Украины в диссертационных исследованиях последних лет / Н. В. Кармазина // Ученые записки Тавр. нац. ун-та им. В. И. Вернадского. Сер. «Исторические науки». – 2010. – Т. 23 (62). – № 1 : спецвып. «История Украины». – С. 88–99.

2. Рудий Г. Я. Становлення державної системи охорони історико-культурної спадщини в Україні (1918–1920 рр.) / Г. Рудий // Краєзнавство. – 2001. – № 1–4. – С. 95–102.

3. *Історико-культурна спадщина України: проблеми дослідження та збереження* / Нац. акад. наук України, Ін-т історії України ; упоряд. та наук. ред. С. І. Кот ; відп. ред. В. О. Горбик [та ін.]. – К., 1998. – 400 с.

4. *Проблеми актуалізації українських пам'яток культури*. Аналітична записка [Електронний ресурс] / Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. – 2014. – URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/906/>.

5. *Охорона історико-культурної спадщини: історія та сучасність : тези доповідей наук.-практ. конф., присвяч. 30-річчю Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури, 18 груд. 1996 р., м. Київ / Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури, Центр пам'яткознавства НАН України та УТОШК ; відп. ред. П. П. Толочко [та ін.]. – К., 1996. – 127 с.*

6. Баковецька О. О. Проблеми культурного життя півдня України на сторінках періодичної преси (90-ті роки ХХ століття) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Баковецька Ольга Олександрівна ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2004. – 161 с.

7. Аналітичний звіт за результатами проведення з ініціативи Британської Ради в Україні «круглого столу» «Чим живе культурна журналістика» [Електронний ресурс]. – Британська Рада, 2010. – URL: <http://www.britishcouncil.org/uk/ukraine-press-room-media-discussion-report-ukr.pdf> (26.02.2010).

8. Шевчук К. С. Гіперреальність або вплив мас-медіа на зміни у культурі постмодерного суспільства / К. С. Шевчук // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Наукові записки Рівн. держ. гум. ун-ту. – Рівне : РДГУ, 2008. – Вип. 14. – С. 80–88.

9. Мішуренко П. Віце-прем'єр і духовна спустошеність / П. Мішуренко, М. Невидайло, М. Честнейша // Народна газета. – 2007. – 1–7 берез. – С. 4.

10. Кузнєцова Т. В. Транслявання національної культури сучасними ЗМІ: основні тенденції та перспективи [Електронний ресурс] / Тетяна Василівна Кузнєцова. – URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vdpu/Soc_komun/2008_1/12.html.

Подано до редакції 10. 09. 2014 р.

Madey Anna. The protection of historical and cultural heritage of Ukraine in modern periodicals.

For the first time the problem of protection of historical and cultural heritage of Ukraine has been studied in the context of social communications. The specificity of the developing of the question of the historical and cultural heritage of our state in the national media is defined. Periodical press has been studied as a subject of cultural and socio-political life, an important tool to influence the minds of the people a means of forming public opinion. This article outlines the main problems of national cultural media space, analysis the press in the context of socially important domestic and foreign policy goals of our country, namely the consolidation of Ukrainian society, creating a single Ukrainian cultural space, formation the Ukrainian political nation based on shared political, moral and spiritual values of the citizens of Ukraine.

Keywords: preservation of historical and cultural heritage, information policy, media space, cultural issues.

Мадей А. С. Вопрос охраны историко-культурного наследия Украины в современной периодике.

Впервые проблема охраны историко-культурного наследия Украины изучена с точки зрения социальных коммуникаций. Определена специфика развития вопроса охраны историко-культурного наследия нашего госу-

дарства в отечественном медиапространстве. Периодическая пресса исследована как субъект культурной и общественно-политической жизни, важный инструмент воздействия на сознание людей, средство формирования общественного мнения. В статье обозначены основные проблемы национального культурного медиапространства, проанализирована работа прессы в контексте общественно значимых внутри и внешнеполитических целей нашего государства, а именно: консолидации украинского общества, создания единого украинского культурного пространства, формирования украинской политической нации на основе общих политических, моральных и духовных ценностей граждан Украины.

Ключевые слова: охрана историко-культурного наследия, информационная политика, медиа-пространство, культурная проблематика.